

pünkösdi hitre tért személyek hazatértükben gyülekezetalapító, vezetői szerepekben élték meg intézményes keretet öltött hitüket. Egy figyelemre méltó különbségre is kiterjed a szöveg, amikor a férfiak és nők közötti megtérésbeli különbségről beszél, illetve azok következményeit elemzi. A nők sokkal inkább a megtérések családi és életvezetési következményeit tartották fontosnak, szemben a férfiakkal, akik a „morális személy” kiteljesedéseként élték ezt meg. Végül a nyelveken szólás szerepéről olvashatunk a gyülekezeti arculat alakításában. Az egyén számára ez a megkeresztelést követő jegy igazolja a megtérés valódiságát, a bűnvallás mélységét, mintegy titkos nyelvben jelenítve azt meg. A csángó közösségben a glosszológia csupán az egyéni, magányos imádkozás tartozéka, melynek értelmében a hívő és az Isten sajátos kapcsolata létrejön. A kegyelmi ajándékokkal való gazdálkodás

a vezetők értelmezése alapján történik, azok gyülekezeti hierarchiáját erősíti, ugyanakkor szocializációs ágens, mely rangsorolja a híveket, továbbá az üdvözülés feltétele, a hitbeli önértékelés kelléke. A kötet mellékletében a terep felekezeti megoszlását és a pünkösdi hálózatot ábrázoló térkép után 47 fénykép következik.

Peti Lehel munkája által betekintést nyerünk abba a folyamatba, amelynek során egy csángó, egy román és egy roma közösségben megalakul a pünkösdista gyülekezet. A vezetők életútja megmutatja az egyéni fejlődés lépéseit a személyes hit megélésétől a hatalmi pozíciók betöltéséig. Új, vallási megalapozottságú identitás formálódik így, amely fölülírja a nemzeti, szociális, gazdasági vagy nemi határokat.

Máté István

Variáció a modernizációra: Kézdivásárhely válasza az újkor társadalmi és kulturális változásaira

Dimény Attila: A polgárosodás társadalmi és kulturális hatásai Kézdivásárhelyen (1750–1944).

Kriza János Néprajzi Társaság. Kvár 2018. 305. old.

Dimény Attila monografikus várostörténeti kötete egy húszéves kutatómunka gyümölcseként egyik jelentős, tárgyát illetően specifikus része: Kézdivásárhely modern kori társadalom- és művelődéstörténete. Kulcsszavai: modernizáció, polgárosodás, urbanizáció. A 2018-ban megjelent *A polgárosodás társadalmi és kulturális hatásai Kézdivásárhelyen (1750–1944)* című kötet a szerző doktori értekezésének átdolgozása, a Kriza János Néprajzi Társaság *Dissertationes Ethnographicae Transylvanicae* sorozatának része.

A kötet célja Kézdivásárhely polgárosodási folyamatának bemutatása hangsúlyos figyelemmel a politikatörténeti makrofolyamatok – az 1764-es militarizálás, az 1848-as forradalom, az 1867-es kiegyezés, az első világháború és az azt követő

impériumváltás – mikroszinten megfigyelhető társadalmi és kulturális hatásaira. A vizsgálandó korszak megjelölésében is e szempont érvényesül: a szerző a források feldolgozásában határként a madéfalvi veszedelmet és Székelyföldnek Romániához való második csatolását választja. A módszertani bevezetőt követően négy fejezetbe tagolva elemzi a forrásokat, ad betekintést a szakirodalomba, és fejti ki kutatásai eredményeit, következtetéseit. Az olvasó elsőként Kézdivásárhely 18–19. századi településszerkezetével, az erdélyi – azon belül a háromszéki, illetve székelyföldi – városhierarchiákban elfoglalt helyével, népességének alakulásával, adminisztratív és oktatási intézményeivel ismerkedik meg. A második rész a művelődési életet tárgyalja, a különböző egyesületek

Lingvay Julianna (1992) – doktorandus, BBTE, Hungarológiai Doktori Iskola, Magyar Néprajz és Antropológia Intézet, Kolozsvár, julianna.lingvay@outlook.com

történetét, a harmadik a nyilvános tér alakulását és használatát. Az előzőekhez nem kimondottan szervesen kapcsolódó, ugyanakkor ezekhez viszonyítva kissé aránytalan terjedelmű és kidolgozottságú utolsó rész Kézdivásárhely korabeli képes reprezentációinak bemutatására vállalkozik.

Dimény Attila Kézdivásárhely és a régió múltjának és jelenének jeles kutatója, két évtizede az Incze László Céhtörténeti Múzeum vezetője, számos néprajzi kiállítás szervezője. Tudományos munkássága hely- és múzeumtörténeti jellegű. Publikációi a 19. századi helybeli magán- és bérházépítés különböző mozzanataira világítanak rá, Kézdivásárhely és Oroszfa társadalmának (demográfia, családtípusok, házassági szokások, vallásgyakorlás és oktatás, temetkezés) leírására vállalkoznak, valamint múzeumtörténeti tárgyúak. Legfrissebb nagyszabású munkája *Kegyelet emlékéül állították. A kézdivásárhelyi református temető kulturális öröksége* címmel jelent meg 2019-ben. Kutatásai Incze László (1928–2007) múzeumalapító történész örökségének folytatásaként is értelmezhetők, aki a kézdivásárhelyi céhes kézműves társadalom forrásait tárta és dolgozta fel.

A vizsgált kötet gondolatvezetése egy történeti ívet rajzol meg, amely szerint a település a 18. század közepén rálépett a polgári átalakulás útjára. A szerző értelmezésében egy erőszakos hatalmi beavatkozás és az azzal összefüggő befelé irányuló migráció jelentette a fő hajtóerőt a modernizációban. Kiemelt jelentőségűnek, aranykornak a századforduló előtti éveket tekintí, amikor az 1867-es kiegyezés után fellendült egyesületi élet és városfejlesztési kísérletek meghozták gyümölcsüket. Ebben a fejlődési ívben előbb a vámháború, majd az első világháború és végül az azt követő időszak a fejlődés szempontjából regressziót jelentett, de nem eredményezték a polgári élet- és kulturális minták felszámolását. E minták a második bécsi döntéstől a kommunista hatalom berendezkedéséig tartó időszakban újból megerősödhetnek. A szerző a második világháború utáni időszakot a korábban elért eredmények megsemmisítéseként értelmezi. Szándéka szerint egy jövőbeli kutatás keretében fogja feltárni és eredményeit megfogalmazni a 20. század második felében

érvényesülő, a polgári értékeket és életmintákat elutasító szocialista modernizációs – a kezdeti lökéshez hasonlóan: erőszakos – törekvések hatásairól.

A szerző kérdéseit és hipotéziseit öt tematikus tömbbe rendezi. Elsőként arra keresi a választ, hogy miként vált a település várossá. Az urbanizáció folyamataira a helyi társadalom szerkezetének és a migrációs tendenciáknak az elemzésével igyekszik rámutatni. A második kérdéskör az urbánus kultúrára, életvezetésre, mentalitásra vonatkozik, azok meghonosodására a székelyföldi kisvárosban. Harmadik pontként azt – a forrásvizsgálat alapján végül megcáfolt – hipotézist emeli ki, miszerint az egyesületi aktivitás kezdeményezői és élteői elsősorban a régi kézdivásárhelyi családok tagjai voltak. A következő feltevés a város épített környezetére vonatkozik: hipotézise, hogy a polgári életvitelre való áttérés átalakította a város építkezését, utcaképét. Az eredmény részben megcáfolja e feltételezést. Kiderül, hogy ugyan épültek impozáns bérpaloták, adminisztratív funkciókat betöltő épületek, közösségi és családi ingatlanok a városban, a lakosság nagy része nem tért át a polgári életvitelre és életmódra. Utolsóként az előbb említett új épületeknek, a megváltozott térszerkezetnek és az új kulturális, szabadidős, sportolási gyakorlatoknak, szokásoknak térhasználatra való hatásaira kérdez rá.

Az említett kérdések fejtegetését két módszertani fejezet előzi meg. Az egyik a felhasznált (főleg sajtós és anyakönyvi) források leírására, a másik a fogalomtisztázásra és az elméleti keret, a szakirodalmi tájékozottság megmutatására vállalkozik. Az elemző fejezeteket adattár követi, mely a kézdivásárhelyi egyesületek, körök és társaságok jegyzékét, illetve az ezekben szerepet vállaló személyek névsorát és rövid bemutatását közli. A helyi és regionális sajtót történeti forrásként kezeli, hír- és dokumentum funkciójára támaszkodik forráskritikával. A település művelődési életére vonatkozó hírekhez és beszámolókhöz a szerző az egyesületi iratok, jegyzőkönyvek hiányából származó nehézségek feloldásáért fordul. Az anyakönyvekből kiszűrt adatok a statisztikai összeírások által tükrözött kép pontosítását szolgálják.

Olvasatomban e tudományos munka legnagyobb értéke a mögötte rejlő alapos és kiterjedt forrásfeltárói és leírási munkában keresendő. A szerző impozáns mennyiségű, a település és lakói múltjára rávilágító adatot dolgoz fel és tár az olvasók elé. Az adatok mennyiségét a reprezentálni kívánt hosszú időintervallum tette szükségessé, ugyanakkor a szerző azon szándéka, hogy munkájából egy átfogó, a társadalmi élet minél több aspektusára kiterjedő, holisztikus kép rajzolódjon ki. A forráskritikának és a részletes leírásoknak köszönhetően e cél teljesülni látszik, hiánypótló munka született. A vidéki városok története, társadalma, kultúrája iránt érdeklődő kutatóban a kötet olvasásakor egy enyhe szakmai irigység is felütheti fejét, hisz a 20. század bizonytalanságai és pusztításai sok helytörténeti forráscsoportot erősen megcsontítottak. Ennek ellenére, úgy tűnik, Kézdivásárhelyt illetően bőven maradt fenn vizsgálható anyag. A források értéke mellett fontosnak tartom annak a szerencsés körülménynek a kiemelését, hogy a szerző több, korábban elkészült monográfiára és tanulmányra támaszkodhatott, illetve hogy a régióban egy olyan intézményes háttér alakult ki, amely elősegítette bizonyos források megmaradását, rendszerezését, kutathatóvá válását.

Dimény Attila e kötetben bemutatott eredményei alapos kutatásra, forrásismeretre támaszkodnak, ugyanakkor továbbgondolásra serkentenek, további kérdéseket vetnek fel. Rámutatnak arra, hogy egy önkényes politikai beavatkozás a modernizáció szempontjából értelmezhető pozitív jelenségként is, hogy a hagyományosnak tekinthető céhes rendszer egyszerre működött a korszerűsödés akadályaként és a település gazdaságának húzóerejeként. Továbbá arra, hogy a reformkor haladó eszméinek terjesztőit az újonnan betelepülők között kell keresni, viszont ezen értékek és eszmék megszilárdulása és elterjedése a folytonosságot megteremtő társadalmi csoportok függvénye. A szerző rávilágít arra, hogy az urbanizáció nem volt egységes vagy folyamatos Kézdivásárhely esetében, hogy a polgári eszmék képviselői, az új típusú intézmények alapítói nem minden esetben a kézművesek, az iparosok vagy a

kereskedők közé tartoztak. Mindamelllett a kötetben – a szociológiai megközelítéséből fakadóan – a struktúrára és funkciókra való rákérdezés, az oksági elemzésekre való törekvés dominál, ezért néhány izgalmas kérdés fel sem merül, fontos eredmények elbújni látszanak, az elemzésük elmarad. A fejezetzáró részekben, illetve az összegző fejezetben megfogalmazott következtetések is talán meggyőzőbben hatottak volna, ha ezek egy tágabb kontextusba helyezve értelmeződnek.

Miközben nem vonom kétségbe a vizsgált munka szakmai színvonalát, a fogalmi, elméleti megközelítéssel szemben fenntartásaim vannak. Egyrészt a bevezető fejezetben összesített definíciók ellenére a fogalomhasználat néhol pontatlannak tűnik a kötet során. Ez annyiban természetes, amennyiben a használt kulcsfogalmak jelentése a szakirodalomban nem rögzült. A szerző maga is reflektál olykor a meghatározási nehézségekre, például a *város* vagy a *polgár* fogalmak kapcsán. Elmarad viszont az állásfoglalás, pontosabban a kutatói beszédpozíció jelölése: nem derül ki egyértelműen, hogy milyen jelentéseket tulajdonít az egyes kifejezéseknek. Például a város fogalmát tárgyaló rész lezárása Pásztor Gyöngyi körkörös érvelésű kijelentésére való hivatkozással történik, idézem a kötet 24. oldaláról: „A városok meghatározása rendjén én is leginkább a modernizációs megközelítéseket fogadom el. »A modernizációs elméletek szemlélete szerint a város, mint a modernizáció motorja, kulcsfontosságú szerepet játszik a társadalom modernizációjának folyamatában, emiatt a városkutatás jelentős részét a modernitás-leírások teszik ki.« (Pásztor Gy. 2006: 38.)”

Másrészt olvasatomban az elméleti keret sem egyértelmű. Az implicit premisszák, a *polgárosodás* és *modernizáció* fogalmainak értékhangsúlyos használata arra enged következtetni, hogy a megközelítésmód nemcsak a fent idézett városra vonatkozó meghatározás rendjén, hanem sok más ponton kapcsolódik a modernizációs elméletekhez. Viszont nem világos annak kifejtése, hogy a szerző hogyan, miben kapcsolódik, illetve melyekhez az említett modernizációs elméletek közül, esetleg mit nem fogad el azokból, hogyan helyezi el kutatását

a mikrotörténet-írás vagy a városhálózat-kutatások hagyományában, stb. Megemlítendő azonban, hogy néhány módszertani kérdésben konkrét megjelölését olvashatjuk azoknak a szerzőknek, műveknek, akikre és amelyekre a szerző az elemzés vagy kategorizáció szintjén támaszkodik.

Mivel kutatások jelzik, hogy gyakran az eredmények a megközelítésmód függvényében alakulnak, elmaradhatatlannak bizonyul a szerzői önreflexivitás, az elméleti keret minél pontosabb megjelölése. Sonkoly Gábor mutatott rá korábban nagy meggyőző erővel az Erdély városhálózatáról szóló – az elemzett kötetben is hivatkozott – elemzései által arra, hogy Erdély urbanizációjáról kialakított képet leginkább a városdefiníció határozza meg.

A kötetre tehát egy az elméleti keretből fakadó belső konfliktus feloldási kísérleteként tekintek. A szerző kiinduló kérdései a tág összefüggésekre, oksági kapcsolatokra vonatkoznak. A modernizációs

elméletek kérdéseiből merítenek, amikor a demográfiai, politikai, kulturális és technológiai változások egymásra való hatásának megértését tűzik ki célul. Erről árulkodik a kötet címe is, amely – amennyiben a kötet a polgárosodás társadalmi és kulturális hatásait igyekszik feltárni – egy kívülről irányító vagy irányított történésként feltételezett polgárosodást implikál. A kötet négy leíró és elemző fejezete viszont a címnél jóval árnyaltabban kezeli a fogalmat, a források a folyamatra, annak fontos mozzanataira mutatnak rá. A szövegszerkesztési eljárásokban is, de az elméleti bevezető szintjén egyértelműen érezhető egy a választott elméleti keret határainak meghaladására irányuló küzdelem. Úgy tűnik, a feltárt források és az elemzések eredményei kényszerítő erővel hatottak az értelmezőre, igényelve a polgárosodásról való determinisztikus szemléletmód és beszédmód újragondolását.

Lingvay Julianna

Változó létformák a határ- és kontaktzónában

Vajda András: *Változó létformák vidéken. Egy Maros menti falu gazdasági-kulturális szerkezetének átalakulása. (Dissertationes Ethnographicae Transylvanicae).*

Kriza János *Néprajzi Társaság – L'Harmattan, Kvár – Bp. 2019. 327 old.*

A Kriza János Néprajzi Társaság kiadója 2018-tól indította útjára legújabb, *Dissertationes Ethnographicae Transylvanicae* nevet viselő sorozatát, melyben doktori értekezések, néprajzi-antropológiai alpmunkák jelennek meg. Ennek egyik legfrissebb terméke Vajda András kötete, amely a szerző szülőfalujának, a Mezőség és Székelyföld találkozásánál fekvő Sáromberkének gazdasági-kulturális szerkezetét veszi górcső alá.

A témát megjelölő, kutatásainak előzményeit és tárgyat bemutató, illetve a forrásokat és módszereket felvonultató, majd a várható eredményeket is felvázoló bevezetőt követően az elméleti keretet bemutató fejezet (amely a Kriza Könyvek sorozatban megjelenő *Változó ruralitások. A vidékiség mai formái* című 2019-es tanulmánykötetben került először közlésre)

átfogó képet nyújt az uniós csatlakozás utáni romániai falu átalakulásáról, néprajzi-antropológiai megközelítésben vizsgálva a falusi közösségeket és változó lokalitásokat, a gazdálkodói stratégiákat, a változó és változatos, párhuzamos és különidejű mentalitásokat.

Ezt követi magának a kutatási terepnek a bemutatása, külön kitérve a földrajzi és kulturális kontextusra. Utóbbi azért is fontos Sáromberke esetében, mivel a falu egy határ- és kontaktzónában található, egyfajta átmenetet képez a Mezőség és Székelyföld között, ami szembeötlő etnokulturális sajátosságok hiányában mind ez ideig elkerülte a kutatók figyelmét.

A gazdasági szerkezet alakulását elénk táró, igen részletes fejezetből elsőként a gazdasági szerkezet alakulását befolyásoló társadalmi tényezőket és

Nagy Ákos (1986) – néprajzkutató, PhD, Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, fradiforever@yahoo.de